

SZÍNHÁZ

Szeged huszadik fesztiválnyara

Milyen volt Szeged huszadik fesztiválnyara? Mint a többi — tolja el magától a kérdést, mint holmi keserű kelyhet, a felületes szemlélő. És beáll a kórusba, mely nem oktalan morajlik, apadó méltatlankodással, a sűrűn visszatérő műsorokon, a Hunyadiakon, János vitézekon, az állami népi együttes múltidéző összeállításain. Persze sorolható még, mi minden fészkelte be magát oly konokul a repertoárba, hogy hovatovább a mocsanatlanság népszerűtlen horgonyához látszanak kötődni a szegedi Játékok. Furcsa paradoxon mégis (vagy a látszat csalóka): nem is oly csenevész ez a repertoár. Föllapozva két évtized műsorfüzeteit, húsz opera, tizenkét-tizenkét dráma illetve balett, öt daljáték, az amatőr néptáncosok gálaestjeit egyetlen csoportnak számítva is tíz táncegyüttes, meg az első időszakban két koncert — így összesen 61 művel, pontosabban egymástól különböző, eredeti műsorral lehet számolni, ami szabadtéri (azaz időszakos) színházviszonyok között kifejezetten gazdag választék. Szembenézve a statisztikai tényekkel, a legmeglepőbb, hogy valamennyi nyárra jut operaújdontság, minden másodikra dráma és balett, s csupán a daljátékból-operettből vérszegény a lista, vagyis éppen a művészi szempontból igényesebb programra, az úgynevezett nehéz műfajok bőségére nem lehet panasz. Hasonló vagy gazdagabb terítéssel, hosszú távon, aligha kacérkodhat ilyen roppant méretű födetlen fesztivál-színház, mely teherbíró képességével és különböző tulajdonságaival inkább a zenei vagy zenés darabok felé kacsint, tehát a repertoárköre távolról sem olyan átmérőjű, mint általában a többtagozatú kőszínházaké (ahol minden eljátszható). Mégis oka van, hogy szélteben-hosszában vitatják műsorpolitikáját, merevnek tartják, önismétlőnek, száraznak. A statisztikai adatok csillámfelülete ugyanis elmosza az egyes évadok karakterét. A Játékok kialakult programszerkezete évente igényt tart lényegében valamennyi színpadi műfajra, így nem egyszer előfordult, hogy az egyik nyár tele volt újdonsággal, a másik meg régi repertoárból építkezett. Ugyancsak jellemzője a műsorpolitikának, hogy a bemutatott operák és drámák, elenyésző kivétellel, egyetlen szezonban maradtak életképesek mindössze, vissza azokat sohasem hozták — így az a bizonyos „elenyésző kivétel” jelenti a tényleges repertoárt, operában a *Hunyadi László*, a *Bánk bán*, az *Aida*, a *Turandot* (meg az ide számítható *Háry János*), prózában csupán *az ember tragédiája*. Mikoron pedig ezen művek sűrűn visszatérnek, fölparázslík újra és újra a vita, nincs hát más, ami eljátszható? Elégge ismert a védőbeszéd is: kockázatok nélküli tömegszínházban a közönség véleménye parancs, s a jegyiroda tanúsítja, a fenti darabok mindig bejönnek, teltházások. Ilyen szellemben született a huszadik évad is, egyfelől megidézve az 1959-es felújítás bemutatóit (*Hunyadi László*, *János vitéz*), másfelől színpadra szólítva annak vendég-együtteseit (a *Magyar Állami Népi Együttes* tizedik alkalommal tartott itt előadásokat, a moszkvai *Sztanyiszlavszkij és Nyemirovics-Dancsenko Színház* balettje harmadízben lépett föl Szegeden). Ami unikum jutott 1978-ra, e premisszákból következik. Erkel operája után színre vitték *Katona* Bánk bánját, először tűzték műsorra (a szovjet balett tolmácsolásában) *Delibes Coppéliáját*, és bármily különösen

hangzik, először vették át az operaénekesektől operettszínészek Kacsóh Pongrác daljátékát, a János vitézt.

Erkel és Katona, a Hunyadi és a Bánk nemzeti kultúránk összehangzó kincsei, s most, hogy a próza-Bánk besétált a dómszínpadra, éppen a Hunyadi-opera másnapján, az együvértartozásuk evidenciája arra is eszméltet, hogy a szegedi szabadtérinek nem elvállalt missziója, kiküzdött méltósága csupán, hanem éltető közege is az a kontinuitás, mely a hazai színházkultúra legjelesebb értékeit napi szükségletként állítja ki. A Hunyadi és a Bánk itt vedlette-vedli le sátoros ünnepek talárjait, hogy a teátrumok erekiyediszeiből eleven valóságában láttassa meg magát. Vagyis a múzeumból színház született Szegeden, ami a szabadtéri játékok két évtizedének elvitathatatlan érdeme. *Varga Mátyás*nak húsz év előtti Hunyadi-tervrajzát elnézve szembeötlő a változás, ami az előadások mérnökeinek a templomhoz fűződő viszonyában általában is lezajlott. Jó ideig tudniillik birokra keltek díszletezőink a dóm figurális-színjelölő-kultikus jelenlétével, majd lassacskán fölvállalták, s nem letakarni igyekeztek, inkább kitakarni. Maga *Varga Mátyás* (korábbi Aidájához hasonlóan) beszámítja: a tornyokból vet horgonyt, s a homlokzat ornamentikáját, mint villámhárító az ég nyilait, levezeti a színpadra. Lépcsői, hajói akár a templom aláhullott kockaköveiből épülnének, a dóm vörösesbarnáját felhőszürkébe, téglaszínbe mártja. A Hunyadi színterei várak, cselekménye történelem. A díszlet freskószerűségébe *Mikó András* a mozgó látvány freskószerűségét oltja: ekkora kórustömeg még nem masírozott a dóm előtt (jóllehet fegyelmezettebb már igen), Mikót azonban a látvány dekorativitása, tetszetőssége csak addig kalauzolja, amíg a muzsika verbunkos lüktetése ezt indokolja. Az intim jeleneteknél, ha csak teheti, megjárátja szereplőit, Hunyadi Lászlót és Máriát első áriáival például szimmetrikusan helyezi a szemközti várfokokra, majd a későbbi duettjüknel alásétaltatja, egyszóval akciót igyekszik kicsikarni a roppant színpadtéren, már amennyire a zene engedi, a táblókra kinyíló felvonásvégeket pedig fokozatosan tölti föl látvánnyal: leghatásosabban az eskünél, hogy megkondulnak a harangok is. Ilyenkor szemrevételezhetőek teljes szépségükben *Márk Tivadar* szingazdag jelmezei, nemzeti ruhatárunk választékos formakészletével. A zenei kivitelezés — szokás szerint — előadásról előadásra változékony. A premierre korábbi esős-cúgos estékről ittrekedt hideg egyaránt bénította az énekeseket és a hangszereket, s a vezénylő *Vaszy Viktor* sem tehetett mást, óvatos indítás után igyekezett kitapasztalni, mikor kerül azonos hullámhosszra a zenekari és színpadi hangzás, hogy a későbbiekben inkább minőségkíváncsúsággal foglalkozzék. *Simándy József* tenorjának férfias zengése még a régi, selymes lírája ma is ígéző, az előadás legszebb pillanataiból való a második felvonásbeli kettőse *Gara Mária: Kalmár Magdával. Kelen Péter* László királya nagy felfedezés: életkora is közeli a szerephez (ilyesmi az operákban többnyire elhanyagolt szempont, most látszik, ártani azért nem árt), minden rezdülésében az idegvenge, neuraszténias ficsúr bújkal. *Szabó Rózsa* dekoratív La Grande-áriája csak részben feledtette, hogy láthatóan megharcolt Szilágyi Erzsébet szólamáért; *Sólyom Nagy Sándor* (Gara nádor) markáns áriát énekelt, *Mátyás Karikó Teréz*, *Cillei Vághelyi Gábor* volt.

S minthogy a szabadtéri színház inkább kedvez a zenés műfajoknak (benne kivált a Hunyadihoz hasonló históriás operák fészkelnek otthonosan), a próza ösztönösen pattintja föl a dilemmát: való az ide vagy sem. A dráma hendikepét persze okosan fogyasztotta, hogy az eltelt húsz évben kényelmes ágyat vetettek a misztériumnak, *Shakespeare*-nek, Madách Tragédiájának, a *Mózes*nek, Ibsen *Peerjének*, Illyés *Dózsájának* vagy a *Budai Nagy Antalnak*: tehát azoknak a műveknek, amelyekből erős történelmi affinitás árad, s ahol a lélek hangjai megzendíthetőek „velőtrázó húrokon”. A színjátszás nyelvére fordítva: sikerrel kacérkodtak itt azok a darabok, melyek viszonylag kevesebbet csonkultak attól, hogy tervezőik kedvezményes áron, felszíni látványkocsikon voltak kénytelenek üzemeltetni, s a szereplői sem merültek alá — kifejezésbeli készségükkel, csöndjeik, moccanatlanságaik passzszentos bűváröltönyében — a művek gondolati, filozofikus mélységeibe. Vagyis azok a művek, melyek elkiálthatóak, nemcsak elsuttothatóak.

A Bánk iránti érdeklődést részint az operai változatnak két évtizeden át meg tapasztalt népszerűsége, részint történelmi vonzata, és az a tény csigázta, hogy zsigereiben sok a shakespeare-i (kompozíciós tulajdonságaiban, erőteljes jellemvonalai-ban, drámai nyelvezetében) — és a fentiek dacára sem vették még elő. (Eme fogyatékoság általában sem vet jó fényt színjátszásunkra: a Bánk sokáig mostoha-gyerek vagy protokollelládás maradt, ha csak le nem számítjuk a legutóbbi idő-szakot, amikor *Illyés Gyula* „giocondai ajánlata” áramütésszerű izgalmat váltott ki színházainkban.) A kőszínházakban imént lezajlott Bánk-vitához persze a szegedi szabadtéri, a már emlegetett hátrányos helyzeténél fogva, vajmi kevés hozzászólás-sal kecsegtetett. A rendező *Lengyel György* mégsem állhatta, hogy lényeges kérdé-sekben véleményt ne mondjon: bizonyítani egyszersmind a szegedi tér lehetőségeit, melyek ha mások is, semmivel sem kurtábbak a kőszínházinál, amit elvesztünk a réven, nyerhető a vámon, ami ott kivitelezhetetlen, itt könnyűszerrel megoldható. Például az udvari bál táncos vigalma a színpadi árkádok befelé terjeszkedő lagu-naiban. (*Fehér Miklós* díszletei máskülönbén ugyanazt a misét celebrálják, mint *Varga Mátyási* a Hunyadi-ban, legfeljebb puritánabb módon, több folyosóval, kö-zel, hajóval.) Miközben a rivaldához közel *Petúrék* vitája szikrázik, a tarajos indu-latokra megszakad a zene, a táncolók odakíváncsiskodnak, majd *Petúr* lehiggadtával visszavonulnak a bálterembe: tehát a szimultán játék az, amit korábban *Shakes-peare* *Rómeó és Júliájával* fedezett föl itt *Vámos László*, s talált okos követők-re. *Lengyel*nél hasonlóképpen gördülékenyen követik egymást a jelenetek — emitt véget sem ér az előző, amott indul a következő, dialógus dialógusba kapaszkodik, mint a precízen összepasszított fogaskerekek —, a teret pedig úgy kicsinyíti, hogy az árká-dokat behúzza függönyökkel. Nagy kár, hogy a ritmusos első szakaszt enerváltabb, megülő-lefonnyadó második rész követi, ahol a nagyjelenetekből nem volt lelkierije húzni a rendezőnek. *Lengyel György* a drámát *Illyés* átigazításában, azzal a korrek-cióval vállalta, hogy a mű annyit vitatott befejezését visszaadta *Katona* dramatur-giájának. Ami szuverén joga, lehet vitatni, mindenesetre a látottak alapján logiku-sabb, hihetőbb. „A drámának célja — írja valahol *Katona* — embert tenni a világ elébe, nem oktan öldöklőt.” *Lengyel* — a szabadtéri kíváncalmaknak engedve, ezt a mozzanatot erősítendő — szenvedélyes, tüzes, pátoszos hősköklés lázasítja be a színpadot. S az „emelt stílus” kétségtelenül illik a dóm elé. *Bessenyei Ferenc* nagy-formátumú, sziklányi egyénisége mellé kulcsfigurának magasodik *Kállai Ferenc* bo-zontos *Petúrja*, hiszen ő — meg *Kovács János* eszköztelenségében fölforrósító *Ti-borca* — hitelesíti Bánk tettét: ha *Gertrudisznak* közvetlenül nincs is része *Melinda* meggyalázásában, az országában igenis van. *Molnár Piroska* *Melindája* — annak dacára, hogy beugrással született, *Béres Ilona* balesete okán — bensőből fogalma-zott, átélt, letisztult, *Almási Éva* viszont nem győzi szusszal, energiával *Gertrudiszt*, a második részben elhalványul. Miként a Hunyadi-ban *Kelen Péter László* királya, a Bánk panorámaszínpadán *Tordy Géza* burkolja az intellektuális színjátszás köpe-nyébe *Biberach* kalandor természetét (figyelmeztetve, hogy itt sem blaszfémia e jobbára kőszínházi stílus), s *Szegvári Menyhért* Ottója sem hasztalanul fürkészi a kénye-kedve herceg emberi manírjait. *Bessenyeiék* ellenpontján még *ifj. Újlaki László* (II. Endre) és *Némethy Ferenc* (Miklós bán) képviseli szövegmondásban is a másik stílust, a hevénnyel szembeni szikár, kopottas, morfondírozva értelmezőt: ide csatlakozik *Kátay Endre* *Myska* bánja, *Mentes József* *Zászlósa*, *Joós László* *Simon bánja*, *Rácz Tibor* *Udvarnok*, amoda pedig a még főiskolás *Molnár Zsuzsanna* *Izidórja* és *Emőd György* *Sólo*m mestere. Vagyis a szereplők játékstílusa összehango-latlan — miként ez a szegedi szabadtérin alkalomra szövetkezett társulatoknál álta-lában (és érthetően talán) lenni szokott.

Összehangolt csapatmunkát mutatott viszont a *János vitéz* stábja, miután nem csupán alkalomra szövetkezett társulat vezette elő (ez is a szegedi Játékok gyakor-latához tartozik), hanem a Fővárosi Operettszínház garnitúrája. A rendező *Vámos László* okosan tájékozódott a népi fantázia mesevilágának fennsíkjain, s noha folk-lórba mártott színpadán olykor disszonáns hatást keltenek az operettmelódiai, a francia udvar rusztikus képe meg egyenesen szentségtörésnek tetszene, ha szentség-

ről igazán beszélhetnénk, azért temérdek ötlettel, bábos megoldásaival feldúsított elképzelése — *Koós Ivánnak* hozzáhangolt díszleteivel, jelmezeivel karöltve — okkal nyert csatát. Hiányérzetünk inkább a szereplők énekesi képességeitől támadt: nem véletlen tehát, hogy a dalokkal megrakott szerepeket operanékesekre szokták volt osztani.

A moszkvai Sztanyiszlavszkij és Nyemirovics-Dancsenko Színház balettjének bemutatója zárta az idei fesztivált. A társulat harmadszor járt Szegeden, ám utoljára igen régen, a Játékok felújításakor és közvetlenül utána, az eltelt tizennyolc esztendő során teljesen kicserélődött az együttes. A néhai Esmeralda és Jeanne d'Arc, *Vlaszova*, a nézőtérről figyelte utódait, egykori partnerével, *Bovttal*, *Alekszej Csi-csinadze* pedig koreográfus-rendezővé avanszált azóta: ő tervezte a Coppéliát. Delibes műve először szerepelt a szegedi szabadtérin, s láthatóan előnyére szolgált az előadásnak, hogy a szovjet művészek már ismerték a dómszínházi játék lehetőségeit és korlátait. Sallangoktól megtisztított, leegyszerűsített, egészen nyilvánvaló, közérthető mozgáskészlettel közvetítették a darab cselekményét, hogy mindenki első látásra értse-tudja, mi történik a színpadon. A három előadáson két szereposztás vonult föl, s természetesen az első tűnt kiforrottabbnak, érettebbnek. *Margarita Drozdova* (Swanilda), *Vagyim Tegyejev* (Franz) és *Alekszander Domasov* (Coppelius) technikailag kifogástalan alakításaiban a figurák színészi megjelenítése sem maradt fakó, emberi portrékat rajzoltak, izelítőt nyújtva E. T. A. Hoffmann novellahőseiből — miként *E. G. Sztenberg* díszletei hasonlóképpen a darab születésének korából, a múlt századi francia ízléseknek és erkölcsöknek Degas vásznairól ismert, zsúfoltan sokszínű, füledten izgatott világából.

NIKOLÉNYI ISTVÁN

A helytarthatatlanság drámája

SZÉKELY JÁNOS DARABJA A GYULAI VÁRSZÍNHÁZBAN
— HARAG GYÖRGY LÁTOMÁSÁBAN

Gyülekezünk a sok évszázados téglavár tövében; bőrpántos katonák, s a nézőtér majdani megszállói, a nézők együtt melegszenek az őrtűz égrecsapó lángjainál. Szinte észrevétlen lépkedünk hátrébb az időben, hangolódunk az azonosság érzésében. Önmagunkba hatolunk pontosabban; a megérzés, a felérzés működik bennünk, amidőn egyre zavartalanabb, egyre természetesebb, hogy tógás és fegyveres személyekkel együtt élvezzük a tűz melegét.

S mennyire más a tűz, milyen keményen, kérlelhetetlenül fénylő pont, amikor hatalmas döndüléssel kinyílik hátul a vaskapu, s immár a vár udvaráról, a nézőtérről látjuk a lobogást! Katonák vonulnak előtte, a helytartóval, Petroniussal az élen. Fegyelmezett és kérlelhetetlen csapat. Az őrtűz innen tekintve már a megszálló légiók táborozási helyéül világol. Akárha mi is bevonulhattunk volna onnan; parancs kérdése, hogy miféle meg nem vitatható akcióban kell szolgálatossá lennie a történelmi embernek. Ezennel csak magunkba tekinthetünk és az éljenzett konstataálhatjuk: Caligula! Caligula! Caligula! Szívünk köré is pokrócot csavarnánk, némi melegítésképp, mert a történelmi idő járása máris fújja a hűvös szeleket, ígérkezik a kemény idő, Weöres Sándor képével szólva: a történelmi tél itt fűtүүл immár. Hideggé és jegessé vált az őrtűz lángja.

Az éljenzett persze, mint legtöbbször, most sincs jelen. Ő csak a médium, hogy a szertartás elkezdődjék. Ő a távoli, a sosem látható, a nagy hivatkozás, a végső ok,